

דף שבועי

בס"ד

פרשת ויחי, תשפ"א, מספר 1400

"מי אלה?" – עיון בקשר המתחדש שבין יעקב ליוסף איילת סיידלר

של אבא כל דבריו [גזירות הן]... ואני בא לומר שיקללם?! יקללם, ונמצאתי מחריב את כל העולם שלא נברא העולם אלא בשביל השבטים. לפיכך לא היה הולך אצל אביו בכל שעה (פסיקתא רבתי פיסקא ג).

כידוע, התורה אינה מתעדת כל רגע בחיי גיבוריה, אלא בוחרת להציג התרחשויות מתוך רצף חייהם, שהן בעלות משמעות ומסר. אי לכך, העובדה שהתורה מציינת שני מפגשים בלבד אינה אומרת בהכרח שאלו כל המפגשים שהתקיימו בין יעקב ליוסף במהלך שבע עשרה השנים המשותפות במצרים.¹ עם זאת ברצוני לתת את הדעת לנימוק שהמדרש מעלה לטענתו בדבר מיעוט הפגישות שבין יעקב ליוסף. לדעת המדרש, יוסף שמר על סוד מפני אביו, ולא היה מעוניין לחשוף בפניו את סיפור המכירה.² הצורך לשמור על סוד ולהסתיר מידע משמעותי בין בני משפחה עלול לחבל בקשר ביניהם, ולכך רומז המדרש – הסוד יוצר מרחק.³

ביטוי למרחק זה ולמשמעויותיו ניתן לזהות במפגש השני שבין יעקב ליוסף (מח:א-כב). המפגש מתחיל בתיאור זימונו של יוסף, ובציון העובדה שיוסף לוקח עימו למפגש את שני בניו. קריאת הפסוקים המתארים את המפגש שבין יעקב לנכדיו, מנשה ואפרים, מעלה את שאלת ההיכרות המוקדמת שבין הסב לנכדיו. אמנם בפתח דבריו יעקב מצווה כי שני בניו של יוסף, אפרים ומנשה, "כְּרֵאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ לִי" (בר' מח:ה). הווה אומר, יעקב יודע על קיומם של שני הבנים ומכיר אותם בשמם. אולם מייד לאחר שהוא מסיים את דבריו הוא רואה את בני יוסף ושואל "מי אלה?" (שם:ח).

יוסף עונה תשובה הנראית כהצגה ראשונית של בניו: "בְּנֵי הֵם אֲשֶׁר נָתַן לִי אֱלֹהִים בְּזֶה" (שם:ט). כתגובה לכך יעקב מציע לברכם. בנוסף, יעקב מנשק ומחבק את נכדיו ומשמיע קריאת התפעלות המבטאת שבח לאלוהים: "רָאָה פָּנֶיךָ לֹא

ארבעה עשר הפרקים החותמים את ספר בראשית פורסים בפנינו את תיאור קורות משפחת יעקב: יחסי יעקב עם יוסף ועם שאר בניו, יחסי האחים זה עם זה, קורות יוסף במצרים, קורות המשפחה בארץ ופגישותיהם של יוסף ואחיו במצרים. תיאור קורות המשפחה כולל בתוכו שיח מרובה וביטויי רגשות לא מעטים, המאפשרים לנו הקוראים לעקוב אחר התפתחות הסיפור. לעומת זאת, התורה מקדישה רק שני פסוקים לתיאור המפגש המחודש שבין יעקב ליוסף לאחר עשרים ושתיים שנות פרידה (בר' מו:כט-ל). המשך המפגש עובר לתיאור ההיאחזות של משפחת יעקב במצרים ופועלו החברתי כלכלי של יוסף השולט במצרים, ואין מזכירים עוד עניינים פנים משפחתיים (שם:לא-מז:ז).

פרשתנו, הפותחת בדילוג על שבע עשרה שנות חיים משותפים של משפחת יעקב במצרים, מתארת שני מפגשים של יוסף עם יעקב, שבהם יעקב מתייחס למותו הקרב ומשמיע את צוואתו וברכתו ליוסף ובניו (בר' מז:כח-לא:מח). באמצעות עיון במפגשים אלו, ובעיקר במפגש השני, אנסה להתחקות אחר המאפיינים של מערכת היחסים המתחדשת בין יעקב לבין יוסף, בנו אהובו.

בשני המפגשים המתוארים בפרשתנו, יוסף מוזמן לפגוש את אביו. את המפגש הראשון יוזם יעקב ואת השני יוזם גורם אלמוני המעדכן את יוסף שאביו חולה, וכפי שיתברר למעשה – שמותו קרב. גורם זה מעדכן גם את יעקב על הגעתו של יוסף, ויעקב נערך אליה בהתחזקות וישיבה על המיטה (מח:א-ב).

העובדה, שמפגשי יוסף ואביו הם מפגשים שאליהם נקרא יוסף, עוררה את תשומת ליבם של בעלי המדרש. לדברי המדרש המובא להלן, יוסף אינו מבקר את אביו משום שהוא אינו מעוניין לקיים עם אביו שיח בעניין מכירתו למצרים, מחשש שיעקב יעניש את בניו:

והרי כל שבחו של יוסף שהיה מפליג על כבוד אביו ולא נכנס אצלו בכל שעה. שאילולי שבאו אחרים ואמרו לו אביו חולה לא היה יודע? אלא להודיעך צדקו שלא רצה להתייחד עם אביו שלא יאמר לו היאך עשו בך אחיך [ומקללם, אמר] יוסף אני יודע צדקו

1 ראו משה עמנואל, 'לדמותו של יוסף', בית מקרא מ"ז, אלול תשל"א, עמ' 511.
2 לדעה שיוסף מסתיר מאביו את עניין המכירה שותף גם הרמב"ן בפירושו לבר' מה:כז.
3 ראו דבורה פלורסהיים, "צלו הכבוד של הסוד הטראומטי", https://742c5c8a-8b06-40ca-8543-01dc4fa12eee.filesusr.com/ugd/bfd1df_3bbf676e78d242f7aedbc1353a9685d7.pdf

* ד"ר איילת סיידלר מרצה בביה"ס ללימודי יסוד ובמדרשה מפמ"ר תנ"ך בחמ"ד.

להרוג את יעקב בעקבותיה, ומכירת יוסף על ידי אחיו, ללא ידיעת יעקב. המפגש המחודש בין הצדדים כולל התרגשות והבעת רגשות אהבה מחד, אולם לא מתקיים בו שיח גלוי על אירועי העבר.⁶

עד כאן לדמיון שבין המפגשים. ההבדל המשמעותי ביניהם מצוי בתיאור המשך הקשר שלאחר המפגש. יעקב ועשו נפרדו זה מזה וכל אחד פנה לדרכו. ההשוואה בין שתי הפגישות מעוררת אותנו לשאלת המשך הקשר שבין יעקב ויוסף. האם חזר יוסף לחיק המשפחה? האם אוחה הקרע? נזכור כי פרידת יעקב ועשו מהווה דפוס חוזר במשפחה. גם שני בניו של אברהם נפרדו כל אחד למקומו. האם יהיה המקרה של יוסף שונה?

ייתכן ששמירת הסוד על אופן הגעתו של יוסף למצרים מונעת במשך שנים רבות שיח גלוי בין יעקב לבין יוסף על מעמדו של יוסף במשפחה. בנוסף, נדרשת השלמת פערים רבה בהיכרות המחודשת שבין האב לבן. יעקב נפרד בעל כורחו מבנו האהוב בן השבע עשרה, ופוגשו כעבור עשרים ושתיים שנים במצרים, כשהוא נשוי לבת כהן און.⁷ כל אלו עלולים ליצור תחושה של זרות בין האב לבן. אולם, בפרשתנו, מעט לפני מותו, יעקב אומר דברים ברורים באשר למקומם של יוסף ובניו במשפחתו של יעקב: "שְׁנֵי בְנֵי הַנּוֹלָדִים לְךָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם... לִי הֵם אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כְּרֵאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יְהִיוּ לִי" (בר' מח:ה). ההשוואה למפגש עם עשו היא אם כן השוואה ניגודית. בשונה מעשו – יוסף הוא חלק ממשפחת יעקב, ובניו הם כבני יעקב. יתרה מזו, בשני בנים אלו "יְבָרֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יִשְׁמַךְ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכַמְנַשֶּׁה" (שם:כ).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

6 האנלוגיה בין הדמויות היא דינמית. בחלקו הראשון של המפגש עשו אנלוגי ליוסף – שניהם הולכים לקראת יעקב, ובשני המקרים יעקב הוא המשמיע דברי התפעלות בשל הזכות לראות את יוסף/עשו. בחלקה השני של האנלוגיה יעקב אנלוגי לעשו – שניהם מתעניינים בילדים המוצגים בפניהם, ויוסף אנלוגי ליעקב – שניהם משיבים באותו האופן באשר לזיהוי הילדים. עוד על אנלוגיה דינמית ראו Jonathan Grossman, *Dynamic Analogies in the Book of Esther*, *Vetus Testamentum* 59(3):394-414.

7 אברהם אהוביה, "מעלילות יוסף", בית מקרא 31, ג (תשמ"ו) עמ' 278.

פללתי והנה הראה אתי אֱלֹהִים גם את זְרַעְךָ" (שם:יא).

נדמה שמתיאור זה עולה די בבירור שיעקב אינו מכיר את בני יוסף, ושרק עתה, לאחר שבע עשרה שנות שהות במצרים ומעט לפני מותו, יוסף בוחר להציג אותם בפניו והוא זוכה לפגוש בהם. אולם, פיסת מצג המופיעה בין הצעת יעקב לברך את הבנים לבין הברכה בפועל "וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל כָּבְדוּ מִזֶּקֶן לֹא יוּכַל לְרְאוֹת" (שם:י) מאפשרת גם קריאה אחרת. ואכן, פרשנים רבים בוחרים להבין את שאלתו של יעקב "מי אלה?" כנובעת מכבודות עיניו.⁴

אני סבורה ששתי הקריאות אפשריות, אולם ארצה לבסס דווקא את הקריאה הראשונה, המניחה שיעקב פוגש את נכדיו לראשונה בפרקנו. לשם כך איעזר בהשוואה, הקיימת לדעתי, בין מפגש זה למפגש אחר – המפגש בין יעקב לעשו. השוואה זו מבוססת על דמיון בלשון ובתוכן בין שני המפגשים, ויש לחלקה לשניים: א. השוואה בין המפגש של יעקב עם יוסף בפרק מ"ו לבין חלקו הראשון של המפגש בין יעקב לעשו; ב. השוואה בין המפגש השני בפרשתנו לבין חלקו השני של המפגש בין יעקב לעשו. ההשוואה תוצג בטבלה להלן. אציין כי השאלה "מי אלה?" כמו גם הצירוף 'נפל על צוואר' מופיעים כל אחד עוד פעם אחת במקרא.⁵

מפגש יעקב ועשו (בר' ל"ג)	מפגשי יעקב ויוסף (בר' מ"ו; מ"ח)
לג:ד – וַיֵּרָץ עֵשׂוּ לִקְרֹאתוֹ וַיִּחְבְּקֵהוּ וַיִּפֹּל עַל צוּאְרוֹ וַיִּשְׁקֵהוּ וַיִּבְכּוּ.	מו:כט – וַיֵּאָסֶר יוֹסֵף מְרַכְבָּתוֹ וַיַּעַל לִקְרֹאת יִשְׂרָאֵל אָבִיו... וַיֵּרָא אֵלָיו וַיִּפֹּל עַל צוּאְרוֹ וַיִּבְכּוּ עַל צוּאְרוֹ עוֹד.
י – וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֵל נָא אִם נָא מִצְאֹתֵי חַן בְּעֵינַיִךְ וְלִקְחֵת מִנְחָתִי מִיָּדִי כִּי עַל כֵּן רָאִיתִי פְנֵיךָ כְּרֹאת פְּנֵי אֱלֹהִים וַתִּרְצָנִי.	ל – וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֵל יוֹסֵף אֲמוֹתָה הַפְּעֵם אַחֲרֵי רְאוֹתֵי אֶת פְּנֵיךָ כִּי עוֹדָךְ חֵי.
לג:ה – וַיֵּשָׂא אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא אֶת הַנְּשִׁים וְאֶת הַיְלָדִים וַיֹּאמֶר מִי אֵלֶּה לָּךְ.	מח:ח – וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת בְּנֵי יוֹסֵף וַיֹּאמֶר מִי אֵלֶּה.
וַיֹּאמֶר הַיְלָדִים אֲשֶׁר חָנוּ אֱלֹהִים אֶת עֵבְדְּךָ.	ט – וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֵל אָבִיו בְּנֵי הֵם אֲשֶׁר נָתַן לִי אֱלֹהִים בְּזֶה וַיֹּאמֶר קַחֵם נָא אֵלָי וְאֶבְרַכֵּם.
יא – קַח נָא אֶת בְּרַכְתֵּי אֲשֶׁר הִבָּאת לָּךְ...	

שני המפגשים המתוארים הם מפגשים בין קרובי משפחה "מדרגה ראשונה" – אחים, אב ובן – שלא ראו אחד את השני למעלה מעשרים שנה. בבסיס הפרידה בין קרובי המשפחה עומד אירוע טראומתי – גניבת הברכות על ידי יעקב והרצון של עשו

4 ראו פירושי ראב"ע ורשב"ם.

5 "מי אלה" – יש' ס:ח; "ויפול על צווארי בנימן" – בר' מה:ד.